

Glose k memoarom maršala Marmonia

Branko Rudolf.

Zdi se, da nosi vsak posameznik v sebi precejšen del kolektivnega doživlja sredine, iz katere je izšel. Tako gleda n. pr. danes tudi kmet na razne pojave kakor so spolnost, rodbino, delo, ki ga ima opraviti, čast in poštenje precej drugače, kakor veleposestnik in ta spet drugače kakor meščan. Takšen način gledanja je seveda odvisen od kraja in časa in se včasih kar na hitro izpreminja; namreč, po navadi nastaja počasi, degenerira pa čudovito hitro. Vkljub vsemu izpreminjanju pa lahko rečemo: Vsak človek ima zaradi vzgoje in mnogovrstnih vplivov, ki ga obdajajo v mladosti, nekaj idej in čustev, v krogu in iz kroga katerih se razvija njegovo čustvovanje.

Najmočnejši so pri tem vplivi tistih ljudi, s katerimi občuje človek v zgodnji mladosti; to so navadno vplivi rodbine, ki so spet v precejšnji meri vplivi razreda, ki mu rodbina pripada. Lahko se govori že celo o „razredni individualnosti“, ki je pri mnogih ljudeh vse življenje močnejša ali vsaj bolj izrazita kakor osebna.

V času revolucij pa se razredi menjavajo na oblasti in razpadajoči (t. j. ekonomsko onemogočeni) sloj daje pobornike in voditelje nastopajočemu. V času revolucionarnih družbenih sprememb proizvajajo razpadajoči sloji sami v sebi fermente, ki jih razkrajajo. Francosko meščansko revolucijo so pripravljali in deloma vodili aristokrati kakor Montesquieu ali Mirabeau, moderno socialistično pa polovični aristokrati in meščani kakor Owen, Marx ali Uljanov.

Ali so se ti uskoki zaradi tega popolnoma izločili iz svojega razreda? Mislim, da bi se dalo dokazati, da ne. Razredna individualnost je v vsakem človeku močna in če se v poznejšem življenju priključi sloju, ki mu po vzgoji ne pripada, vendar še čustvuje in včasih tudi ravna v smislu sloja, iz katerega je izšel.

Ob vseh prevratih mislijo revolucionarji na nov način, čustvujejo pa še pogostokrat tako, kakor njihovi predniki ali celo kakor njihovi nasprotniki — saj večinoma niso imeli niti časa niti prilike, da bi izdelali čisto svoj način čustvovanja. V socialnih bojih se sloji in njih nazori prepletajo in „kar je čilega, to obvelja.“

Iz tega stališča je prav vsako življenje zanimivo, je prav vsak nazor važen; tembolj zanimivo pa je življenje v zgodovini pomembnih ljudi, ki so bili krepkega značaja, kajti v značaju se razredna individualnost najjasneje izraža.

Zdi se, da je za takšna raziskovanja maršal Marmont primeren objekt že zato, ker je živel na prehodu dveh dob, ki jih dosti dobro poznamo, fevdalne in zgodnje-meščanske, ki je z veliko naglico prešla v dobo „velikih podjetij“. Po svojem rodu je pripadal prvi, po delovanju pa — z vsemi reakcionarnimi težavami — drugi in tretji. Posebno hvaležen objekt je tudi zato, ker je spisal dolge, več knjig obsegajoče memoare, v katerih je dal zelo živo sliko svoje individualne, kakor tudi svoje socialne eksistence. Obe plati njegove knjige sta zanimivi in važni. Marmont, osebno zelo nadarjen človek, je opisal v njih razen svojega portreta tudi portret majhnih aristokratov, ki so se priključili revoluciji, t. j. sloja, ki mu je sam pripadal. Memoari so zgodovinsko važni, čeprav niso s te strani ostali brez prigovorov, vendar je subjektivno stališče za nas prav tako važno, kakor objektivno-zgodovinsko. Memoari so knjiga, ki so jo zgodovinarji in romanopisci že dolgo časa uporabljali, ne da bi se pri tem mnogo brigali za njihovega avtorja, vkljub temu, da zbuja Marmont — energičen in zelo nadarjen človek — živo zanimanje vsakega bralca. Kar se zdi čudno, je njegov značaj, ki je bil vendar

krepek,¹ čeprav bi človek na prvi pogled mislil, da njegovo življenje nasprotuje takšni ugodni sodbi. In res se je Marmont v svojem življenju pogostokrat pod zelo različnimi režimi in okoliščinami znašel na visokih mestih.

Rodil se je l. 1774. v Châtillonu ob Seni. Najprej je vstopil še čisto mlad v vojsko starega režima. Malo je manjkalo, da ni sam postal emigrant, nato se je priključil zmagoviti revoluciji in kmalu osebno Napoleonu. Nekdanji državljangeneral je postal pod Napoleonom po zmagi nad Avstrijci maršal, pozneje pa vojvoda Dubrovniški (Duc de Raguse). Poldrugo leto je upravljal Ilirske province, nato pa je prevzel poveljstvo v Španiji, a tudi on ni mogel Napoleonu rešiti tamkajšnjega zavoženega položaja. Pri Salamanki je moral hudo ranjen prepustiti zmago Angležem. Po Leipzigu je branil z redkimi, izmučenimi četami Pariz. Ko je videl, da je Napoleonova stvar definitivno izgubljena, je navedel pogoje za svoje vojake in za cesarja ter se napol na lastno odgovornost predal zaveznikom. Tega koraka mu Napoleonovi pristaši do današnjega dne niso odpustili in tudi tega ne, da je ostal še celo za časa Napoleonove vrnitve zvest Burbonom. Pod Burboni je postal per in eden štirih poveljnikov kraljeve garde. Oddaljeval se je od javnega življenja in ustanovil več tovarn, pri tem pa izgubil mnogo denarja. Njegov suveren Karel X. je izdal 25. junija 1830. tri posebno reakcionarne odredbe (ordonance), proti katerim se je Marmont privatim jako ostro izražal — seveda brezuspešno. Takoj nato je izbruhnila julijska revolucija in Marmonta so imenovali za komandanta mesta Pariza. Zelo nerad se je bojeval proti revolucionarjem, ki so bili številni in zelo iniciativni. Po porazu je za Karlom X. odšel iz Francije in se naselil v Benetkah, ki so bile tedaj avstrijske. Cesar Franc mu je že prej naklonil rento v znesku 50.000 fr. na leto, isto rento, ki jo je užival kot guverner francoske Ilirije. Marmont je nato mnogo potoval in pisal. Umrl je l. 1852. v Benetkah.

Po tem življenjepisu bi se skoraj zdelo, da je bil sicer sposoben, a sebičen in slavohlepen koristolovec, vse drugo, le značajan ne, in brez dvoma kaže Marmontovo življenje vse polno nasprotij. Marmont ni bil „idealist“, a gotovo ne ideolog. Nedvomno ni bil prepričan in značajan revolucionar; če bi bil, bi ne bil tako lahko prešel k Napoleonu (kakor domala vsa vojska). Prav tako tudi ni bil prepričan in značajan bonapartist, sicer bi ne bil Napoleona v kritičnem trenutku zapustil. Prepričan legitimist pa nekdanji državljangeneral vendar ni mogel biti.

Če sodimo, da „genijalne“ ideje posameznikov usmerjajo družbeno dogajanje in ne, da družbeno dogajanje usmerja ideje, predvsem še politične ideje, potem je Marmont čudaški, koristolovski, ali sploh nerazumljiv. In vendar je ključ za doumetje Marmontovega značaja razmeroma preprost. Marmont nam je nerazumljiv le tedaj, če ga izločimo iz okolice, v kateri je zrasel, iz gradu njegovega očeta, majhnega podeželskega plemiča, na katerega so vplivale ideje revolucije; če pa gledamo v njem tipičnega in zavednega predstavnika njegovega časa in sloja, nam postane brez vsakih težav razumljiv. Še več: spoštovati začnemo njegovo izredno prirodno inteligenco in bistrovidnost. Včasih je potrebno, da prestavimo njegove misli iz izrazoslovja tedanje dobe v moderni jezik — pogostokrat pa tudi tega ni treba, da postane maršal pomemben tudi za nas. Marmontova zavest je koreninila globoko v 18. stoletju, nekateri, čisto njegovi domisleki pa so skrajno moderni. Marmont je tipičen produkt prehodne dobe, vendar pa sam ob vseh

¹ Dimitz: Geschichte Krains IV. 306... einer der ehrenhaftesten Charaktere der französischen Armee.

različnih dogodkih ni izgubil svojega prvotnega značaja. Velika protislovja časov in nazorov so se v njem spojila v organično enoto.

Slovenci se moramo zanimati zanj že „pro domo“. Marmont ima nesporne zasluge za zapadne jugoslovanske pokrajine, predvsem za Slovenijo in Dalmacijo, kakor tudi za razvoj in veljavo slovenskega in hrvatskega jezika.

Kakšen človek je bil?

Predvsem še enkrat: Marmont je bil aristokrat. S polnim imenom se je pisal Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont. Rodbina Viesse je bila stara in je pripadala vojaškemu plemstvu. Maršal pripoveduje v svojih memoarih, da je bil eden njegovih prednikov že za časa Richelieuja častnik. Različni člani te rodbine so se odlikovali v vojnah. Neki Richard Viesse de Marmont je l. 1715. šele petnajst let star padel pri Freiburgu. Tudi Marmontov oče se je z veseljem bojeval in se odlikoval; ker pa ni pripadal dvornemu krogu, je napredoval zelo počasi. To ga je ujezilo, zapustil je vojsko in poslej živel na svojem posestvu Sainte-Colombe pri Châtillonu.

Ta dejstva izpolnjujejo ozadje. Vsak aristokrat, ki ne preide k polufevdalni cerkvi, je nujno ali veleposestnik ali vojak, to se pravi: ali živi od dela bolj ali manj podložnih kmetov ali od dela prebivalcev tujih dežel, ki jim nalaga kontribucije. To so osnovne resnice o aristokratskem sistemu, ki še danes ni povsem izumrl.

Razred aristokratov se je v različnih deželah različno razvijal. V Angliji, ki je pomorska država, je imel že zelo zgodaj tesne stike s trgovci in polulegalnimi pomorskimi pustolovci. Njenega veličanstva kraljice Elizabete „predragi morski razbojnik“ William Drake je še l. 1580. postal vitez. V Angliji ni bil kralj že od trinajstega stoletja močan, plemiči in neplemiči pa so se skupno bojevali za neposredne gospodarske koristi t. j. v glavnem za izkoriščanje kolonijalnih narodov; odtod solidnost angleškega družbenega ustroja. Drugače je bilo v deželah, v katerih je zgodaj zmagal absolutni vladar, predvsem v Franciji. Tu pa je absolutizem v svojih številnih vojnah uporabljal poseben sloj malih plemičev-vojakov, ki so bili pogostokrat uboge pare in so imeli ves svoj sijaj od sijaja dvora. Vojna jim je bila poklic in zaslužek. Sovražniku so „legalno“ nalagali kontribucije in dobri poveljniki so v zahvalo dobivali zveneče naslove in veleposestva, kakor v današnjih časih Hindenburg ali Mackensen. Stoletja je bil ta sistem uspešen. Precej časa pred revolucijo pa je zavzemal absolutistični dvor stališče čistega monopola. Vsa veleposestva so bila oddana, visoka upravna mesta je dvor podeljeval po čisti protekciji. Imperialističnih vojn je bilo dovolj, toda privilegirano absolutistično razbojništvo je tedaj prinašalo koristi edino dvoru, ves denar kontribucij je porabil sam. Tako ni dvor pritiskal le na kmete in meščanstvo, temveč tudi na vse nižje plemstvo. Tedanji podeželski plemič je bil približno v položaju mnogega današnjega intelektualca — ni imel bodočnosti. Podeželski plemiči so sicer imeli majhna posestva, temu primerno majhne dohodke, a nobenih izgledov za napredovanje. Seveda so imeli ti aristokrati kakor vsak izrazit sloj, svoje točno izdelane pojme o časti, o poštenosti in nepoštenosti. Zelo so bili sposobni za samožrtvovanje, ko pa so opazili, da absolutizem tega samožrtvovanja ne ceni, da od državo upropaščujočega dvora nimajo niti zavesti prava niti moralne koristi, so se mnogi od njih jeli ogrevati za demokratske ideale. Med voditelji tretjega stanu najdemo mnogo aristokratskih imen; nekateri, kakor Lafayette, Mirabeau so stali na desnem krilu revolucije.

Majhni plemiči-vojaki so z revolucijo le pridobili. Medtem ko so v absolutistični vojski napredovali zelo počasi ali pa sploh ne, se je v demokrati vojski

sposobnim vojakom odprla pot in Marmont, eden mnogih, je postal iz podporočnika kmalu major in s šestindvajsetimi leti celo general. Zato še ni bil jakobinec.² Sicer je njegov oče (ki je imel na sina velik vpliv) mislil „zelo ugodno o revoluciji“ in je svojega sina vzgojil v žarkem domoljubju, vendar iz maršalovih spominov jasno sledi, da si je to domovino zamišljal kot nekakšno ustavno monarhijo po angleškem vzorcu. V tem je bil še vedno aristokrat kakor Montesquieu ali Mirabeau.

Pripomniti moram, da je bila mati maršala Marmonta iz rodbine pariških bančnikov in da si je sam (v nesrečen zakon) izbral ženo iz istih krogov, neko gospodično Perregaux. Vkljub temu ne najdemo v Marmontu mnogo bančniškega duha. Marmont je ostal vse življenje dokaj tipičen aristokrat vojaškega kova.³ Bil je skrajno občutljiv za hvalo in slavo — a zdaj jo je rad sprejemal od svojih vojakov, ker je gotovo čutil, da ustrezajo ideali nastopajočega meščanstva mnogo bolj njegovim aristokratskim idealom kakor smernice propalega in zajedalskega dvora. Ko je izbruhnila revolucija, je bil Marmont učenec vojne šole in šele osemnajst let star. Ob neki priliki ga je hotelo ljudstvo v Chalonsu kot aristokrata obesiti na svetilko. Nekaj mesecev pozneje ga že najdemo v vrstah revolucionarjev in v borbi s Piemontezi. Zajelo ga je republikansko navdušenje, ki ga je Napoleon, njegov poveljnik, silno spretno izrabljal, ne da bi pri tem zanemarjal egoistične instinkte svojih vojakov. Marmont pripoveduje, da ga je Napoleon v Loretu in Paviji poslal po davčne blagajne izrecno zato, „ker mu je hotel dobro“ in da mu je pozneje očital „da se ni obogatil“. Ta prilika ni bila edina, a Marmont pravi, da svojega položaja v tem pogledu nikdar ni izkoristil. V Loretu „se je zadovoljil s tem“, da je „dal vse vestno zapečatiti in čim bolj nedotaknjeno predati upravi“. Bil je med tistimi republikanskimi oficirji, ki so bili „prepričani o svojem poslanstvu“.

Marmont je bil takrat mlad topničarski general, poln ljubezni do stvari, volje in ambicije. Vsa republikanska vojska je bila polna ambicije. Bila je krasen instrument in ne le v Napoleonovih rokah, tudi Hoche in Moreau sta jo vodila do sijajnih zmag in dokazala, da je demokratska francoska armada pod dobrim vodstvom več vredna kakor katerakoli v Evropi. V njej je vladala popolna enakost. Več kmetskih sinov in sposobnih vojakov se je prerilo do najvišjih mest (n. pr. Soult). Vendar so neprestane vojne ovirale konsolidacijo razmer v Franciji sami. Mlada demokracija ni imela izkušenj in je zato delala eksperimente. Trenja med posameznimi sloji (ki sestavljajo razrede) in razredi samimi so bila silno močna. Marmont navadno krepko razlikuje v svojih spisih buržoazijo in ljudstvo t. j. proletariat. In med buržoazijo in proletariatom se v tem času deloma že bije boj, pri čemer zmagata gospodarsko močnejše in izkušenejše meščanstvo. Seveda niso bili predstavniki tedanje francoske buržoazije takšni, kakršni so danes posebno še v zapadnih državah. To ni bil in ni mogel biti tenak sloj mogočnih industrijskih magnatov, temveč množica večjih in manjših podjetnikov, ki so šele v svoji skupnosti razpolagali z velikimi vsotami denarja in so šele v množici nekaj pomenili. Tem podjetnikom so se pridružili obrtniki, ki so bili v tedanjem razvoju tehnike mogočen stan-fabrikanti v malem. Razen teh so pa seveda tvorili tedanje meščanstvo ljudje, ki jih danes v ožjem smislu besede imenujemo srednji stan: učitelji, uradniki in svobodni poklici. Roberspierre in Danton sta bila odvetnika, Marat zdravnik.

² L. 1792. so z dekretom izključili iz vojske vse plemiče. Dekret se pa očitno ni strogo izvajal, Marmonta ni zadel, pač pa n. pr. Davousta.

³ O tej polemiki pozneje.

Vsem tem slojem meščanstva, ki so v svoji skupnosti že tvorili impozantno vojsko, se je, kakor smo videli prej, pridružil tudi še del plemstva, posebno še včjaško plemstvo, iz katerega je izhajal Marmont. Meščanom so se pridružili kmetje, ki so bili neposredno zainteresirani na odpravi fevdalnih dajatev, velike množice kmetskega in mestnega proletariata t. j. kmetov brez zemlje, ki so delali za dnino, in delavcev, ki so bili od svojih podjetnikov odvisni. Veliko vlogo je igrala množica lumpenproletariata, brezposelnih revežev, ki so v obupnih razmerah životarili v pariških predmestjih. Med temi „lumpi“ in med pravimi delavci (ki so za slabo plačo delali 18—20 ur dnevno in včasih celo več) ni bila razlika ravno velika. To je bila ulica, umazana, zanemarjena, zapuščena v svoji nevednosti, zato pa neustrašena, osvete željna in neizprosna.

Vsi ti sloji so izvedli revolucijo; po zmagi pa so se pokazale hude razlike v nazorih meščanov in ulice. Obe stranki se bojujeta, ne da bi mogla katera prevladati. Socialni reformatorji morajo pod giljotino, pri vsem tem pa tudi rojalizem ni še mrtev in meščanstvo, ki ni tedaj radi nepopolnih tehničnih možnosti tako močno kakor pozneje, ne uspe v svojem poskusu konsolidacije države. V tem štadiju se pojavi kot navidez samostojen činitelj armada, ki je spočetka izšla iz naroda, ki si pa je medtem pridobila velik ugled in samostojnost gibanja. Meščanstvo si je v kaos zaželelo močne roke ali, kakor so takrat rekli, „dobre sablje“. Kandidati za vojaškega diktatorja so bili Jourdan, Moreau, celo Macdonald; končno so odločujoči krogi meščanstva v Napoleonu našli človeka, ki so mu zaupali in o katerem so mislili, da bo z mečem v roki branil novopridobljene meščanske pravice. O Napoleonu pravi Marmont: „Potrebe tedanje družbe so povzročile, da je prišel do oblasti, svojo propast pa je zakrivil sam.“ Res, Napoleon je šel čez potrebe tedanje družbe in čez razmere, ki so ga dvignile. S pomočjo svoje vojske in uradniškega aparata je zavladal tako popolno, kakor pred njim niti kralji; postal je prvi izmed modernih „firerjev“ z vsemi posledicami potrebe po neprestanih uspehih, sijaja in katastrof.

Dramatični osemnajsti Brumaire, ko je Napoleon z grenadirji izgnal zbor petstotih, ni potekel brez zelo aktivne pomoči generala Marmonta. Marmontu in ljudem njegove vrste je bil takšen preobrat seveda silno simpatičen. Od vojakov vladana država je bila takrat po njegovem okusu, po svojih nazorih se pa itak ni oddaljil od idej Mirabeauja ali Lafayeteta, ki sta oba hotela nekakšno konstitucionalno monarhijo. Če je zdaj konstitucionalno monarhijo brez fevdalcev zamenjal demokratsko pobarvan prosvetljen despot, ni Marmonta prav nič motilo — nasprotno, tak vojaški, dobrohotni despot, (kakršnega se je Napoleon spočetka kazal), je bil vprav Marmontov ideal. Ker je svojega prijatelja Napoleona silno občudoval, je mislil, da bo izpolnil vsa njegova pričakovanja. Svojo misel državne moči, ki jo je videl v zgodnji mladosti vteleseno v kralju, je brez težav prenesel na poveljnika meščanske vojske. Spoznal je: fevdalizma je konec, meščanstvo je po nujnosti razmer prišlo do oblasti. V tem je v svojih nazorih bil moderen, drugače pa je ostal v bistvu precej tipičen prosvetljen aristokrat osemnajstega stoletja. Zdi se, da je od teoretikov revolucije vplival nanj edino Montesquieu. Charles de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu pa sploh ni bil demokrat. Po nazorih je bil demokratsko omiljen aristokrat, po duhu kritik, po metodi pa realist in empirik. A prav v teh svojih lastnostih je učinkoval revolucionarno, ker kaže empirija, da se stvari neprestano menjajo in da mora človek temu primerno menjati svoj odnos do njih, če noče, da postanejo močnejše kakor on in izmenjajo njega samega. Empirik pa je bil tudi Marmont, vedno pripravljen, da svoja mnenja po izkušnjah modificira.

V letih konzulata in prvega cesarstva se je Marmont neprestano bojeval in dosegel čast maršala. V celoti je reorganiziral Napoleonovo artilerijo in z njo kakor tudi s svojimi tehničnimi domisleki večkrat pripomogel k rešitvi težkih situacij. Tako je bilo v Italiji in Egiptu. V teh letih je bil Marmont zelo sposoben poveljnik in vojni tehnik, včasih, kakor v Holandiji, tudi vojaški upravnik. Vendar pa je značilno, da nikdar, tudi na vojnih pohodih, ni potoval brez knjig ali pravilneje bibliotek. Marmont si je v teh letih neprestano širil obzorje. Mimogrede se je precej ukvarjal s prirodopisnimi vedami, ki so bile značilen šport aristokratov osemnajstega stoletja. Vse njegovo mišljenje je bilo pod vplivom eksaktnih ved. To je bilo življenje mnogih zmag in velikega sijaja. Poveljniki, ki so se neprestano bojevali, kakor Marmont, so uživali svoj poklic in veliko moč cesarstva. Ljudje, ki so živeli v neposredni cesarjevi bližini, pa so bili že takrat precej skeptični. Kmalu potem, ko je Napoleon zasedel prestol, mu je rekel v Parizu njegov stari prijatelj Decrès: „No Marmont, vi ste seveda zadovoljni, ker ste postali maršal in vidite vse v rožnati luči; ali hočete, da vam povem resnico, da vam odkrijem bodočnost? Cesar je prismojen, čisto in popolnoma prismojen in bo nas vse, kakršni smo, spravil naravnost v propast. Vse to se bo končalo s strahovito katastrofo.“ Marmont je bil presenečen in prepaden, pozneje se je izkazalo, da so bile te besede upravičene.

Napoleon bi po vsej verjetnosti lahko dolgo vladal, če bi se opiral ali vsaj hotel opirati na domače meščanstvo, kajti država, katere vlado je prevzel, je bila meščanska država. Odločujoča sila v njej je bila sila ekonomsko močnega in prav pod njegovo vlado se razvijajočega meščanstva, ki mu je v razvoju silno pomagal tehnični napredek.

Marmont poroča, kako je prišel k Napoleonu Amerikanec Fulton in mu ponudil stroj za pogon ladij, kako ga je Napoleon odslovil in „svojo srečo teptal z nogami“, potem pa pravi:

„Parni stroj, ta dragocena iznajdba, ki vdihava mrtvi materiji življenje in katere sila nadomešča moč milijonov ljudi, je že zdaj spremenila vse družbene odnose in jih bo sčasoma v še vedno večji meri.“

Marmont je svoje memoare začel pisati l. 1831. Če je navedeni stavek napisal že tedaj, nam v njem izražena misel ne priča samo o njegovem razumevanju, temveč tudi o njegovi originalnosti; v tem času je namreč še redko kdo mislil na to, da bi mogli popolnoma materialni odnosi izpreminjati strukturo družbe.

Danes vemo, da je Napoleon zelo precenjeval svojo moč in uspešnost svojih ukazov. O Evropi je imel popolnoma fevdalno predstavo srednjeveškega Italijana. Kot „italijanski knežič rinascimento“ je tudi izrekel besede:

„Jaz nisem človek, kakršni so drugi, zakoni morale in konvencije zame ne veljajo.“ Za vladarja novodobne države so bile takšne besede nevarne. Genialni Napoleon je preziral dejstvo, ki je Marmont vedel zanj, namreč da so zakoni morale in konvencije vedno bolj ali manj posrečen „izraz družbinih potreb.“ Mnoge moderne države so bile v krščanskem smislu prav zelo nemoralne, če pa so krenile na ekonomsko nezdrave poti, so doživljale katastrofe. Napoleon je doživel svoj neuspeh predvsem radi poloma svoje brezobzirno plutokratske in francosko-imperialistične politike. „Napoleonska ideja“ je bila, objektivno vzeto, Panevropa pod izključno oblastjo francoskega kapitala in francoske fevdalne posesti. Da bi se obdržal na oblasti je hotel Napoleon obnoviti nekdanji fevdalizem seveda v popolnoma vojaški in nekoliko modernizirani obliki. Svojim novoimenovanim plemičem ni podeljeval tlake in sodstva — z vsem tem je njegova centralizirana država za vedno pometla — pač pa jim je podeljeval zveneče naslove in pravice

do fevdov, ki bi naj bili dedni. Naš Marmont, vojvoda Dubrovniški, ni imel vkljub svojemu naslovu fevda, imel pa je dohodke nekih posestev v Hanovru, v Vestfaliji, v nem. Pomorju in naposled v Iliriji. Napoleon je iz političnih razlogov podeljeval fevde le v osvojenih deželah, a nikdar ne v sami Franciji. Prav tako je v svoji carinski politiki zelo krepko protežiral v prvi vrsti Francijo, v drugi Italijo (M. Pivec-Stelè). Vošnjak pravi: „Napoleonu manjka povsem smisel za to, da bi videl v državi kaj drugega kakor ozemlje, ki ga poseduje sam. Podvržene dežele je smatral za svojo osebno lastnino, in v tem oziru je še živa v njem stara patrimonijalna misel“. Pretežni del meščanstva osvojenih dežel je Napoleona spočetka z veseljem sprejel — saj je nosila njegova vojska napredne, gospodarsko toli potrebne demokratske ideje. Ko pa so ti meščani opazili, da stane njegovo vojevanje ogromne vsote in da gre dobiček skoraj vedno v žep tujega, t. j. francoskega dobavitelja, so se začeli upirati in pomagali svojim lastnim, še bolj reakcionarnim dinastijam do zmage.

Res paradokсна situacija. — Današnji evropski meščani deloma še vedno časte Napoleona in vendar so ga njihovi predniki pod vodstvom nacionalnih dinastij z navdušenjem potisnili iz Evrope. Revolucionarne francoske armade so sunile v trhlo fevdalno Evropo, ki je hitro razpadla. Simpatije, ki so jih vzbujale te armade, so se avtomatično prenesle na Napoleona — toda le spočetka, ob njegovem nastopu in spet pozneje, po njegovem padcu, ko je Evropa pozabila na njegovo samodržstvo.

Za časa francoske Ilirije se že kaže vsa dvoreznost Napoleonove politike, ki je lavirala med silami masovne reakcije in politično nerazvitimi silami vedno močnejšega meščanstva. O Napoleonovi Iliriji imamo razen starejših zgodovin tako lepa, podrobna dela, kakor so: M. Pivec-Stelè: *La vie économique des provinces Illyriennes* in znano Vošnjakovo delo o ustavi in upravi ilirskih dežel.

Razvoj in pomen Napoleonove Ilirije nam je v vseh glavnih potezah znan in predvsem lahko trdimo, da igra Ilirija brez ozira na Napoleonove prvotne namene značilno in važno vlogo kot člen v veliki verigi kontinentalne zapore.* L. 1806 je Napoleon proglasil blokado proti Angliji. Angleži pa so bili premočni in so stvar kmalu obrnili. Ker je bila naša obala takrat francoska, so jo blokirali t. j. z regularnimi in neregularnimi ladjami so Iliriji onemogočili vsako pomorsko trgovanje. Francozi so izgradili in forsirali pot po kopnem iz Ljubljane čez Bosno na Carigrad. Ta pot pa se je le težko obdržala proti starejši avstrijski in gotovo je, da deželi ni prinesla novega blagostanja. Francozi so zapustili Ilirijo, preden jim je uspelo, da bi bili uravnovesili njene finance. (M. Pivec-Stelè): *Ilirska uprava* stalno ni imela denarja. Napoleonovi oficirji in uradniki, ki so nosili sijajne uniforme in so že v svoji držbi in obnašanju izražali vzvišeno samozavest, odločnost in voljo do zmage, so bili predstavniki sistema, ki je bil v finančnih težavah.“ Situacija je nekoliko komična, kar je dobro čutila M. Pivec-Stelè, kajti v njene opazke se vkljub vsej stvarnosti včasih meša rahel sarkazem: „Marmontova uprava je imela velike razglede in ogromne načrte, Bertrandova se je brigala predvsem za gospodarstvo; vendar pa sta si bili v eni točki podobni: niti prva niti druga ni imela dovolj denarja.“ Sličnih opazk v delu M. Pivec Steletove kar mrgoli.

In vendar so ostali Francozi pri nas v dobrem spominu in po pravici. Sicer niso popolnoma odpravili fevdalizma, pač pa „pomenijo francoske reforme zelo

---

* Melita Pivec-Stelè: *La vie etc.*, stran 336.: Marmont je zelo obsojal zaporo, ko je v odgovoru na neko Napoleonovo vprašanje koncem julija 1810 izjavil, da bi svobodna trgovina dala tej nesrečni deželi novo življenje.

velik napredek v tej smeri.“ (Zwitter.) Dalje so uvedli Francozi enakost vseh razredov pred sodnikom: „Odpravila so se stanovska sodišča, sedaj ni bilo več razlike med plemenitašem, duhovnikom, meščanom in kmetom; to je bilo mogočno izenačenje.“ (Vošnjak.)

Druga pozitivna stran francoskega medvladja je bila požrtvovalnost francoskega uradništva, ki je zrasla iz tedanje meščanske solidarnosti. Končna sodba o francoskih upravnikih v Iliriji se mora nujno kriti s sodbo Vošnjaka in M. Pivec-Stelè, ki pravi:

„...imamo vtis, ...da so bili francoski upravniki dobri, nekateri celo izvrstni. Opazke, ki jih je pustil Marmont svojemu nasledniku Bertrandu, delajo isti vtis. Intendanti so se zelo trudili, da bi omilili trpljenje dežele. Take poskuse lahko konstatiramo pri ljudeh kakoršni so de la Moussaye, Contades in pri drugih, posebno še pri glavnem intendantu Chabrolu... Sistem je bil napačen in je uničil njihove napore, posebno še kontinentalna zapora.“

M. Pivec-Stelè imenuje še celo vrsto zaslužnih uradnikov.

To je bila druga pozitivna stran francoske vlade; tretja je v delu maršala Marmonta in v njegovih osebnih zaslugah.

Maršal Marmont v Iliriji.

Marmontove osebne zasluge za slovenski preporod so lepo obdelane.¹ Kidrič (Slov. biogr. leksikon) pravi: „Ključ za razumevanje uspehov je v treh guvernerjevih lastnostih: v bistrem očesu za iskanje primernih sodelavcev; v iniciativi in v samostojnem odnosu do predlogov; v smislu za posebnosti pokrajin.“ Kmalu po svojem prihodu se je Marmont seznanil s Zoisom, ki ga je redno vsak teden obiskal. V lepi Zoisovi hiši na Bregu ga je spoznal tudi Valentin Vodnik, ki je napisal Napoleonu „Ilirijo oživljeno... pesmico prekipevajočo srečnih občutkov, da mu mogočni vladar pusti v miru in na očitnem planu pasti njegove ovčice.“ (Priatelj: Duševni profili naših preporoditeljev). Med tem so mnogi naši zgodovinarji in slavisti konstatirali, da je bila jezikovna politika Francozov v Iliriji v glavnem Marmontovo delo. V slepečem sijaju Napoleonovem je torej tudi naš Vodnik pripisal Napoleonu nekaj, kar je v resnici pripadalo deloma meščanskemu smislu solidarnosti, deloma osebni aktivnosti enega njegovih maršalov.

Proti koncu stoletja je Aškerc napisal balado „Napoleonov večer“, v kateri predstavlja Marmonta — „Francoza slika živa“, kako napiva „s polnoj kupicjo“ égalité, fraternité in liberté!

Temu nasproti imamo suho, stvarno konstatacijo Vošnjakovo: „Nobeden javni dokument nam ne priča, da so bile človeške pravice razglašene tudi v ilirskih deželah.“ Marmont torej čisto gotovo ni napival z gesli revolucije, ki takrat niso bila več v rabi. Vendar pa Aškerc ni bil le pesnik, temveč tudi zgodovinar in poetično tudi ni pogrešil. V Marmontu je bilo res še nekaj duha revolucije. Predvsem je bil v svojem ostrem smislu za individualne potrebe dežele, v spoštovanju izkušenj še vedno zvesti učenec Montesquieuja. V ilirski upravi pa ni vladal Montesquieujev duh, temveč duh shematične in racionalistične francoske uprave. V Iliriji je bil Marmont skoraj od začetka ujet v mrežo predpisov in ukazov svojega cesarstva, a ker je bil živ človek se je boril in večkrat z uspehom.

Ko je prišel Marmont v Ilirijo, je bil nekaj nad trideset let star mož, ki je imponiral z visoko (po drugih verzijah srednjeveliko) in strenirano postavo, vedrim, spoštovanje in zaupanje vzbujajočim licem ter elegantnim, grandseigneuriskim nastopom.“ (Kidrič v Sl. biogr. leksikonu.) Vkljub razmerni mladosti so mu bili lasje

¹ N. pr. Dimitz, Mal, Pivec-Stelè, Vošnjak, Kidrič, Zwitter...

že skoraj popolnoma osiveli. Slike, ki jih imamo iz tega časa, so silno sugestivne. Poteze so odločne, a oči velike, pametne in ustnice izražajo poleg odločnosti tudi občutljivost — skratka — Marmont je prav tak, kakršnega si predstavljamo na podlagi njegovih spominov. K temu obrazu spadajo tudi vsa njegova dejanja. Iz vsega, kar o njem vemo, dobimo zelo enoten vtis izredno izklesane in v sebi trdne osebnosti. Marmont se zdi latinsko jasna in zase silno neproblematična narava kakor se za vojaka spodobi.

Tipična poteza Marmontovega značaja je bil neuničljiv, vitalen optimizem. Marmont zlepa ni obupaval. Imel je fin instinkt za psihologijo mas, posameznike pa je zelo pogosto precenjeval. Kakor Rousseau je veroval v neko moralno bistvo v človeku. Prav iz tega njegovega precenjevanja ljudi pa je izviral njegov ljubeznivost v občevanju; imel je mnogo prijateljev in tudi pri nas je imel „povsod simpatije“ (Pivec-Stelè). Fizično je bil silno odporen, krepak, živahnega temperamenta in ponosen, „skoraj gizdav“, pravi Mal. Pozneje je Marmont v svojih spominih prav zabavno razlagal, da je taka ponosna samozavest pogoj za vsakega višjega poveljnika, „zato, ker mora biti človek sam o sebi prepričan, da lahko prepriča druge“. Marmont je vneto izpolnjeval svoje službene dolžnosti, kot pravi vojak pa se nikomur ni laskal. Če se je čutil prizadetega, je povedal svoje mnenje vsakomur, tudi Napoleonu in kraljem. Šele v poznejših letih je postal v izražanju malo bolj previden, nikdar pa ni bil dvorjan, kakršnega slika Rostand v „Orliču“. Nasprotno, večkrat ga drugi opisujejo in večkrat opisuje sam sebe, kako je bil neobrit ali od glave do pete prašen ali oškropljen z blatom. Zato se je drugič rad videl v sijajni uniformi, toda njegova eleganca je bila eleganca izvrstnega jezdeca in prožnega telovadca. V svoji drži in vedenju je imel mnogo tega, kar ima vsak tipični oficir romanskega tipa in vsak dobro vzgojeni „gentleman“. Ker je bil fizično prožen in je imel krepak čut za formo, je umel sijajno reprezentirati, ker pa je imel humor, dober spomin in smisel za relativnost vseh položajev, je imponiral, ne da bi kdo to reprezentanco neprijetno občutil. Marmont je bil z dušo in telesom vojak. Še dolgo pozneje je Marmontu vojaščina več kot pol življenja — kultivirani del njegovega bistva, — v tem je Marmont pravi potomec svojih prednikov. Marmont je bil častihlepen, občutljiv za navdušeno vzklikanje svojih vojakov kakor za pohvalo suverena — pri tem pa je imel silno oster čut za plemiško-meščansko pravičnost. Vedno je ravnal čim bolj zakonito ali vsaj pa pravnih načelih ustav in človeških pravic. V tem se njegova narava ostro loči od Napoleonove. Marmont nima nič samoljubne sigurnosti velikega diktatorja, od začetka do konca svoje karijere je vestni oficir, ki izpolnjuje povelja, sam ne bi bil za samodržca. In vendar je v njem neka veličina — a to je veličina njegove nadarjenosti, njegove iniciativnosti in predanosti stvarem. Marmont jaše po deželi, jo proučuje s svojimi pozornimi očmi in skuša uresničiti stvari, o katerih je prepričan, da so v trenutku najbolj potrebne. Vse to pa dela brez vsake tegobne resnosti, vse posle opravlja hitro pa „z veliko lahkoto“, tako-rekoč mimogrede. In vendar — njegove bitke so shranjene v zgodovini, njegova civilna dela pa so ga preživela; temu pa je vzrok v njegovem znanju in v kulturi, ki je bila kultura osemnajstega stoletja. Kakor vse osemnajsto stoletje je Marmont ljubil geometrijo in prirodopis, imel je veliko, ne le teoretično nagnenje do kemije in anatomije. Za obe vedi se je pač začel zanimati v zvezi z vojaškimi znanostmi, vendar pa se je v njih poglobljal. V Ljubljani je imel svoj kemični inštitut, ki ga je ob odhodu poklonil tedanji ljubljanski univerzi.

Realizem in empirizem gledanja nista dala Marmontu, da bi odloke diktiral iz pisarne. Že kot vojaški poveljnik in pred ustanovitvijo Ilirije je prepotoval in dodobra spoznal skoraj vso Dalmacijo. V tem času je tam gradil ceste, ki služijo

še danes. V spominih z upravičeno samozavestnostjo poroča, kako so Dalmatinci govorili: „Marmont je sedel na konja, ko je stopil doli, so bile ceste gotove.“ V Dalmaciji pa je Marmontov spomin danes najbrže bolj živ, kakor kjerkoli drugje, prav za Dalmacijo se je Marmont tudi še pred ustanovitvijo Ilirskih provinc največ brigal. Že kot vojaški poveljnik je prejahal in dodobra spoznal velik del dežele, pozneje pa je prav iniciativno zanjo skrbel. Tako delovanje je tipično zanj kakor za mnoge ljudi tedanjega časa. Služili so z isto vnetostjo suverenu, armadi ali tudi deželi. Na renesanso spominjajoči individualizem kasnejšega meščanstva je bil tem ljudem tuj. Bili so konjunkturisti, a v nekem višjem, idealnejšem smislu; zavedno in inteligentno so izpolnjevali ukaz časa. Ta način gledanja na življenje je zrasel iz razmer in se je uveljavljal že več desetletij. Prosvetljeni demokrati in prosvetljeni despoti si večkrat niso bili tako različni, in tudi med Washingtonom in cesarjem Jožefom II., so bile neke sličnosti. Marmont ni bil revolucionar, veroval je v evolucijo in v legalnost. Izjavil je: „edine dobre in koristne spremembe družbe so tiste, ki se izvrše polagoma, brez pretreslajev, in ki izhajajo iz državne oblasti.“ Prav pri nas je Marmont dokazal, da ni zaman študiral Montesquieuja in da ga je znal tudi samostojno uporabljati. Sledeči stavek je značilen:

„Za osvojevalca obstoja umetnost vladanja brez tiranstva v tem, da spozna, v čem je moč kakšne dežele in si jo skuša pridobiti zase. Taka moč se ne da poljubno prenašati; je ker je; prehaja iz roke v roko. Odvisna je od časov in stoletij, čisto po načinu, kako sta razdeljena omika in bogastvo; to sta oba elementa, ki jo sestavljata.“

Ta stavek je silno zanimiv in sodoben ker vsebuje tudi svarilo za moderne kolonizatorje. Za zdaj sta sicer tako bogastvo kakor omika pretežno na eni strani, a zdi se, da se razmere izpreminjajo.

Marmont pa ni bil kolonizator v modernem smislu, to je videti že po tem, da „je posvečal veliko pažnjo vsakemu prosvetnemu vprašanju posebej.“ (Tavzes.) Za omiko dežele se je brigal, kolikor je mogel, bogastva deželi ni mogel dati. Mnoge težave so Marmonta pripravile do težke konstatacije: „Sedanji sistem zagotavlja le rastoče osiromašenje (un appauvrissement progressif).“

Velik uspeh so imele njegove policijske mere; kljub vsej drakonski strogosti glede rokovnjačev pa je bil prav obziren proti civilnemu prebivalstvu celo tedaj, ko je šlo za vojaščino. 24. maja l. 1807 mu piše italijanski podkralj Evgen Beauharnais: „Res je smešno, da v deželi, v kateri se Avstrijci niso sramovali uporabe batin... Vi z najmilejšimi sredstvi, takorekoč z uljudnostmi ne morete doseči ničesar.“ Marmontu se je zdelo čisto razumljivo, da so ljudje še vedno mislili na Avstrijo, a skušal jih je na različne načine pridobiti za novo stanje stvari. Bil je vedno pripravljen spoštovati mnenja ljudi, njih šege in navade, „do neke mere celo njihove predsodke“. Če bi še ne vedeli, kakšen je bil Marmont — bi ga nam te besede odkrile.

Marmont je zapustil Ilirijo, ko je prevzel vrhovno zapovedništvo v Španiji; spričo stalnega pomanjkanja sredstev v Iliriji je razumljivo, da je to rad storil. V memoarih pogostokrat piše o Iliriji, zaman pa iščemo v njih Zoisovega ali Vodnikovega imena. Maršal končuje svoje ilirsko poglavje nekako sumarično. Zdi se, da mu je spričo ogromnih, svet pretresujočih gibanj Ilirija utonila v neznatnost, če že ne Ilirija, pa vsaj Kranjska in peščica slovenskih izobražencev. In vendar je za svojega bivanja kazal izrazite simpatije za naš živelj, pomen njegovih jezi-

* Cit. po M. Pivec-Stelè.

kovnih reform pa je kljub vsej previdni zmernosti naravnost epohalen pomen. Marmont je kot ilirski guverner imel tudi mnoge neprijetnosti in celo spore z Napoleonom, čigar trde ukaze je večkrat precej ublažil. Ilirija mu je naklonjenost vračala. „Marmont je imel povsod simpatije“. (M. Pivec-Stele). Lahko pa smo prepričani, da ni vzbujal simpatij le s svojo ljubeznivo brigo za deželo, s svojimi mnogovrstnimi talenti, temveč tudi v veliki meri s sijajem svoje pojave in s prijaznostjo svojega nastopa.

Marmont je ljubil gledališče in veselice, obenem pa se je za zabavo rad ukvarjal z znanostmi. V Ljubljani je skoraj vsak dan prebil nekaj časa, včasih po več ur, v svojem laboratoriju. Po vsem tem pa se zdi, da je bil kljub vsej družabni neprisiljenosti in duhovitosti v dnu svoje narave samotar. Mogoče se je tudi tukaj v marsičem kazala njegova vzgoja iz osemnajstega stoletja, ki se je novemu času le na videz prilagodila. Zdi se, da je Marmont spadal med tisto vrsto ljudi, ki radi velike discipliniranosti ne učinkujejo človeško, ker jim na videz manjkajo slabosti. Vsi so ga imeli radi, a zdi se, da ni imel intimnega prijatelja in njegove biografije ni napisal nihče.

„Ko je Marmont odšel iz Ilirije, je zapustil poleg raznih reform prvo vseučilišče v Ljubljani, kateremu je podaril tudi svoj kemični institut, botanični vrt“ i. t. d. (Kidrič v Slov. biogr. leksikonu.)

Zlom prvega cesarstva in Marmont. Ce que signifie le mot „raguser“.

Potek španskih bojev je precej znan. Napoleon je iz Pariza silil Marmonta na pohode, ki jih ta radi pomanjkanja čet in denarja ni mogel uspešno voditi. Pri Salamanki rani Marmonta v kritičnem trenutku topovska krogla, Marmont ne more voditi bitke, ki poteka neurejeno in se konča s francoskim porazom. Zgodovinarji podčrtavajo dejstvo, da tega poraza ni toliko kot nič kriv. V Španiji pa je Marmont začel dvomiti o cesarju, ki je izgubil smisel za realnost. Zdi se, da se je takrat začela med njima neka odtujenost.

Usodnega pomena pa je bilo, da je že precej časa obstajala precejšnja odtujenost tudi med Napoleonom in med francoskim meščanstvom. S kontinentalno zaporo je Napoleon zadel mnoge evropske trgovce, prav tako pa tudi francoske, ki razen tega v tako razsežnih vojnah (posebno ob tedanjem stanju kreditov in prometnih zvez) niso mogli več tako dobro služiti. Davki pa so seveda bili ogromni, kar je z drugimi vzroki vred povzročilo v nekaterih panogah gospodarstva krizo. Napoleon si je pomagal z ekonomskimi mašili, ki čudno spominjajo na današnji čas. Delil je subvencije, propagiral domačo obrt in industrijo in ukazal javna dela, ki so imela deloma precejšnjo vrednost. Vse pa ni pomagalo, Francija je bila izčrpana, Napoleon pa je vrh tega delal še vojaške in psihološke napake. Takšna je bila tudi vojna z Rusijo, ki se je Marmont ni udeležil. Katastrofa v Rusiji pa je Napoleonu uničila poleg kredita tudi zelo mnogo starih bojevnikov, ki jih nobena sila ni mogla nadomestiti. Marmont pripoveduje anekdote, iz katerih sledi, da 1813. mnogi novinci niso znali na bojnem polju streljati; ni bilo časa, da bi jih naučili. Marmont pravi pozneje Napoleonovemu sinu, vojvodi Reichstat-skemu: „Stvari so močnejše kakor ljudje; če dela človek v njihovem smislu, ga podpirajo in vse je lahko. Ako pa dela proti njim, ako ubere nasprotno pot, se izčrpa v brezplodnih naporih in kratkotrajen uspeh je le predigra katastrofe.“ Seveda zadene katastrofa včasih šele vnuke, a to na stvari prav nič ne izpremeni. Napoleonov padeč je logičen in do neke mere prav tako neodvisen od njega kakor njegov vzpon. (Konec sledi.)

nje se je moglo pojaviti šele na določeni razvojni stopnji), jih je moglo tudi spremeniti, s čimer je spremenilo tudi odnose med ljudmi.

Dr. Vidmar je dovolj znanstvenika, da je opazil temeljne smeri sodobnega družbenega razvoja. On vidi pomen in razvoj tehnike, produkcijskih sil, sluti brezmejne možnosti, ki se s tem odpirajo pred zmagovitim človeštvom, toda kljub vsemu ostaja le na površini in ne vidi vzvodov gonilnih sil vsega tega. Dr. Vidmar čuti potrebo, da človeška zavestna volja poseže v stihijo gospodstva stvari nad človekom, potrebo po načrtnem gospodarstvu, toda dr. Vidmar ne vidi, da more priti ustvarjalna moč človeškega razuma do izraza samo v tesni zvezi z vsakokratnimi materijalnimi silami v družbeni produkciji, da je torej tudi za razumevanje „nove dobe“ potrebno temeljito poznanje materijalnih in ideoloških sil v sodobni družbi in njih medsebojno povezanost. Zato pa sta človeška zgodovina in ves družbeni razvoj zanj ali slep produkt „naključja“, to je materijalnih sil, ali pa čist proizvod človeškega razuma. Zdaj tolmači družbene pojave materijalistično, zdaj zopet idealistično. In med tema dvema skrajnostima se sučejo vsi dr. Vidmarjevi nazori in predvidevanja o sedanji in o „novi dobi“. (Konec sledi.) Ivan Potočnik.

Glose k memoarom maršala Marmonta

(Konec.)

Kljub vsemu bistvenemu aristokratizmu nazorov je Marmontov način mišljenja zelo napreden. Marmont misli historično in evolucionistično. Govori o razvoju vojne tehnike, gospodarstva in socialnega življenja. Tako pravi večkrat: če se spremenijo razmere, se morajo tudi zakoni; saj tudi ne moremo pričakovati, da bi bila ista suknja prav dečku, mladeniču in možu. V teh in takih mislih korači Marmont čez prosvetljenstvo. Seveda se evolucionizem v njegovih časih že zelo intenzivno javlja v prirodopisnih vedah, ki pa imajo takrat izrazit vpliv na splošno mišljenje. To je doba Buffona, Lamarcka in Geoffroy de Saint-Hilaire-a, ki vprav l. 1850 debatira s Cuvierjem o razvojni teoriji. Cuvier, sijajen, zelo zaslužen anatom je vsaj oficialno protirevolucionist — a njegovo delo spada že v čas meščanske reakcije. Tako se tudi v čisti znanosti odražajo pretresljaji dobe.

V tej zvezi je zanimivo, kako misli Marmont o neciviliziranih narodih. Maršal je z oznako „barbarski narodi“ precej radodaren. Tako imenuje tudi naše rojake Dalmatince z izjemo Dubrovčanov, tako imenuje sodobne Črnogorce, Bosance, Grke a tudi o Napoleonu pravi, da je doma iz napol barbarske Korzike. Marmont uporablja izraz skoraj tako kakor stari Grki, namreč brez vsakega prizvoka psovke. Barbari so zanj ljudje z relativno preprostim gospodarstvom in omiko. Večkrat govori o tem, kako je treba „civilizacijo pripravljati“. Nikdar mu ne prihaja na misel, da bi imel takšne narode že po njihovi narodi in za večne čase za manj vredne. Izrecno pravi, da moramo kreposti pripoznati in spoštovati kjerkoli jih najdemo. To je čisto v smislu humanizma (Montaigne), v smislu francoske revolucije kakor tudi kasnejše romantike. Njegova doba je še izrazito humanistična in vsak rasizem ji je popolnoma tuj.

Še več. Marmont piše studijo „O krepostih barbarskih narodov“, kjer se sprašuje o nastanku kreposti in o okoliščinah, ki so jih razvijale. Nato pravi: „Šege posvečajo navadno vse, kar je za obstanek potrebno; spreminjajo se po okoliščinah in časih, ne da bi ljudje to opazili.“

Kako občudujemo gostoljubnost. Vendar je v neciviliziranih deželah, kjer industrija in „privatni interesi niso ustvarili azilov“, čisto nujna posledica razmer — „posojilo, ki se nekega dne vrača“. Prav tako obdrži turški trgovec na vsak

način dano besedo, kar je neobhodna nujnost v deželi, v kateri nihče ni pismen. V deželah, ki so pismene, se sama dana beseda manj spoštuje; kjer pa je mogoče dobiti uradno potrjene pogodbe, ima zopet navadna pisana pogodba manjšo veljavo. Torej so zakoni posledica potreb družbe; med šegami se obdržijo tiste, ki so za razmere, v katerih se družba nahaja, koristne. Šege in navade so plod nujnosti.

Če take in enake Marmontove, včasih malo zavito povedane zaključke predstavimo v današnji jezik, dobimo stavek, da so socialni in gospodarski pogoji tisti, ki povzročajo šege, navade in lastnosti narodov. Ta realistični polet misli sega že daleč čez prosvetljeno dobo in čisto v moderni čas. Res je, da taka razlaga ni absolutno nova. Marmont je tudi tukaj Montesquieujev učenec, toda samostojen učenec, ki po metodi prekaša svojega učitelja.

Socialni in gospodarski pogoji usmerjajo tisti veliki tok dogajanj, v katerem se izpolnjujejo in katerega usmerjajo s svoje strani življenski interesi posameznikov. Posameznik je le kaplja v reki. Ne more drugega, kakor paziti na tok zgodovine, ga razumeti in v njem izpolnjevati svoje mesto. Napoleonov oficir maršal Marmont je eden prvih, ki se je te vloge posameznika zavedal in to tudi jasno izrekel.

Nemogoče je reči, kaj bi bilo iz Marmonta postalo, če bi bil ta sijajni opazovalec posvetil svoje sile drugim panogam delovanja kakor vojevanju; kako bi mislil, če bi bil v polni svežini doživel še več kakor svojih oseminsedemdeset let ali pa, če bi ga bila usoda zanesla daleč od dvorov. Marsikaterega njegova misel se pojavlja kakor genijalen blisk, marsikaj je fragmentarno, marsikaj nedodelano. Včasih mu kakšna zanimiva misel takoj utone v prepletu dogodkov — a prav v tem je njegov način pisanja dragocen, kajti Marmont je čisto zaveden realist, ki ve, „da so stvari močnejše kakor ljudje“.

Bil je aristokrat osemnajstega stoletja, ki je zavestno in z vso silo svoje energične osebe živel globoko v čas, ki se je utapljal v strojih in kapitalu. Revolucija ga je bila naučila, da človeške pravice niso prazne marnje in da se mora „pravičnim željam narodov ugoditi“. Bil je dober produkt tistega humanističnega, seveda aristokratsko-francoskega duha, ki je pred njim že dal ljudi, kakor sta bila Montaigne ali Montesquieu.

In nam je mnogo zapustil. Oživljeni jezik, univerzo, botanični vrt, ceste in še mnogo drugega. Marmont si je cesto, ki jo ima v Ljubljani, pošteno zaslužil.

Branko Rudolf.

Politični obzornik

Delavsko gibanje v Franciji

Vito Kraigher.

Uvod.

Pridobitve francoskega delavskega razreda v zadnjih dveh letih, njegova uspešna borba zoper francoski fašizem, dejstvo, da je francosko delavstvo znalo v tem boju pritegniti na svojo stran malomeščanstvo in srednjega kmeta, ki sta v Italiji in Nemčiji postala plen fašizma, s čimer se je v Franciji preprečila možnost „legalne“ upostave fašizma — v Franciji je preostala fašizmu samo še pot državljanske vojne, na katero se je zadnji dve leti tudi temeljito pripravljaval, kar je dokazala o pravem času odkrita zarota „Cagouardov“ — vse to je francoski proletarijat